

ԻՐԱՎԱԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ՓՈՒԼԻ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎ ՀՀ-ՈՒՄ ՆԵՐԴՐՄԱՆ
ՆԱԽԱԴՐՑԱԼՆԵՐԸ

ՀԱՅԿ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ*
Երևանի պետական համալսարան

Հոդվածում քննարկվում է իրավանորմերի որակի բարելավման համար էական ազդեցություն ունեցող հասարակության ներկայացուցիչների կյանքի որակի բարելավման, կենսագործունեության հարմարավետության, իրավագիտակցության զարգացման ճանապարհով ռազմավարական և ծրագրային պետություն ձևավորելու գործընթացը: Նպատակի իրագործման տեսանկյունից կարևոր է մշակել և ներդնել այն գործիքակազմն ու բովանդակային առաջարկները, որոնք կնպաստեն իրավանորմերի որակի բարելավմանը: Ըստ այդմ՝ առաջնային են իրավանորմերի ձևավորման գործընթացում հանրային լայն ներգրավվածության ապահովումը, իրական և իրատեսական մեխանիզմների ներդրումը՝ հաշվի առնելով արտասահմանյան լավագույն փորձը, տեղայնացնելով այն տեղական պայմաններին և հասարակական պահանջունքներին: Հատկապես ուշադրության է արժանի իրավակազմավորումը՝ որպես նորմատիվի առաջնային փուլ, որը բովանդակային առումով ոլորտային իրավակարգավորումների վերաբերյալ հանրային պահանջունքների, կարծիքի, դիրքորոշումների ուսումնասիրության, վերլուծության, գնահատման, հանրային կարծիքի ձևավորման նպատակով հանրության նախապատրաստության, այն է՝ իրավագիտակցության բարձրացման քայլերի ամբողջությունն է: Իրավակազմավորման փուլը տարբեր ձևաչափով և ազդեցության արդյունավետությամբ ու աստիճանով է գործում իրավունքի տարբեր աղբյուրների համատեքստում: Այսպես, անգլոսաքսոնական իրավական համակարգի երկրներում իրավական սովորույթը որպես իրավունքի աղբյուր, լայնորեն կիրառվում է վարչաիրավական հարաբերությունների, քաղաքացիաիրավական հարաբերություններից՝ գործարար շրջանառության հարաբերություններում: Հարկ է նշել, որ անգլոսաքսոնական իրավա-

* **Հայկ Մարտիրոսյան** – իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի դոցենտ

Айк Мартиросян – кандидат юридических наук, доцент кафедры теории и истории государства и права

Hayk Martirosyan – Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the Chair of Theory and History of State and Law, YSU

Էլ. փոստ՝ hayk.martirosyan@ysu.am, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1651-0318>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 29.03.2024

Գրախոսվել է՝ 15.04.2024

Հաստատվել է՝ 17.05.2024

© The Author(s) 2024

կան համակարգում իրավակազմավորման փուլի կարևորագույն և լայնորեն կիրառելի գործիք է նաև լոբբիստական կազմակերպությունների գործունեությունը, որոնց գործառնություններն առնչվում են ոչ միայն տարբեր ազգային համայնքների, այլ նաև սոցիալական համայնքների գործունեությանը: Սակայն վերջիններիս գործունեությունն ակտիվորեն համադրվում է նաև ուղեղային կենտրոնների աշխատանքի հետ:

Բանալի բառեր – նորմաստեղծում, լոբբիզմ, ուղեղային կենտրոն, լեզվատիմություն, սոցիալականություն, իրավագիտակցություն, անվտանգության համակարգ

Նորմաստեղծման կամ իրավասահմանման գործընթացում իրավական երկու փուլերի՝ իրավակազմավորման և իրավաստեղծման գործունեների համակարգային խնդրի կարևորության մասին հետխորհրդային տարածքում առաջին անգամ քննարկման առարկան ձևավորվեց Վ. Ներսիսյանցի կողմից: Որպես իրավական ակտերի որակի ապահովման կարևորագույն գործոն, հանրային մասնակցությունն ապահովող կարևորագույն մեխանիզմ՝ վերջինս մատնանշում էր, որ նորմաստեղծմանը կամ իրավասահմանման գործընթացին ամբողջապես պետք է հատուկ լինեն հետևյալ հատկանիշները.

- սոցիալական լեզվատիմություն,
- իրավական լեզվատիմություն,
- գիտական հիմնավորվածություն և պրոֆեսիոնալիզմ¹:

Ընդ որում, գիտնականի պնդմամբ՝ իրավական ակտի սոցիալական լեզվատիմությունը կարող է ապահովվել հանրային շահի արտացոլման մեխանիզմների կիրառման արդյունքում՝ նորմերի անհրաժեշտության վերաբերյալ հանրային հետաքրքրությունների ուսումնասիրության, գնահատման, վերլուծության: Նորմերի սոցիալական լեզվատիմությունը իրավակազմավորման փուլի արտացոլումն է: Սոցիալական լեզվատիմության բացակայությունը հետագա իրավական գործընթացները ձևականացնում է և բովանդակային առումով ընդհանուր առմամբ չի ապահովում նորմերի իրավական լեզվատիմությունը: Սոցիալական լեզվատիմության առկայությունը ապահովում է իրավունքի համընդհանուր սկզբունքների անշեղ կիրառման համար բավարար իրավական երաշխիքներ և հասարակության համար ապահովում է սոցիալական արդարության ընկալման բարձր աստիճան: Պետության պոզիտիվ պարտականության իրացումն այս առումով նշանակում է, որ պետք է ձևավորել անհրաժեշտ իրավական գործիքակազմ՝ նորմաստեղծ գործընթացում սոցիալական լեզվատիմությունն ապահովելու նպատակով: Ընդ որում, պետք է փաստել, որ հասարակական հարաբերությունների կարգավորման տարբեր ոլորտներում սոցիալական լեզվատիմության պահանջի ապահովման իրավական գործիքակազմը տարբեր է: Իրավական ակտերի որակի ապահովման վերոնշյալ

¹ Տե՛ս **Нерсисянц В.С.** Проблемы государства и права, М., 1999, էջ 58:

գործունեների վերաբերյալ իր դիրքորոշումն է արտահայտել նաև գերմանիացի գիտնական, դատական համակարգում երկարատև փորձ ունեցող Բերնդ Ռյուտերսը: Վերջինիս պնդմամբ՝ իրավական ակտի որակի ապահովումը կլինի երաշխավորված այն դեպքում, երբ նորմաստեղծ գործընթացում ապահովվեն դեմոկրատիզմն ու պրագմատիզմը: Դեմոկրատիզմի ապահովման ճանապարհը հասարակության ակտիվ ներգրավվածությունն է նորմերի հանրային պահանջի ուսումնասիրության փուլում, պրագմատիզմի ապահովման գրավականը պետական համակարգի պրոֆեսիոնալ գործունեությունն է: Ընդ որում, Ռյուտերսը հատուկ շեշտում է, որ ակտերում բացերն ու կոլիզիաներն առաջանում են ոչ միայն ձևական առումով կամ այլ կերպ ասած՝ ակտում հարաբերությունը կարգավորող դրույթի բացակայությամբ, այլ նաև սոցիալական լեգիտիմության բացակայությամբ, երբ նորմն ընդունվել է ձևական-իրավական որոշակիության պահպանմամբ, սակայն հանրային շահի և պահանջմունքների բացակայությամբ կամ անհամարժեք հաշվառմամբ²:

Իրավակազմավորման գործընթացի վերաբերյալ ուսումնասիրություններ և ըստ այդմ՝ պրակտիկայում դրա ներդրման իրավական առաջարկներ շշտում, ինչպես արդեն նշվեց, բացակայում են: Իրավակազմավորումը՝ որպես նորմաստեղծման առաջնային փուլ, բովանդակային առումով ոլորտային իրավակարգավորումների վերաբերյալ հանրային պահանջմունքների, կարծիքի, դիրքորոշումների ուսումնասիրության, վերլուծության, գնահատման, հանրային կարծիքի ձևավորման նպատակով հանրության նախապատրաստության, այն է՝ իրավագիտակցության բարձրացման քայլերի ամբողջությունն է: Իրավակազմավորման փուլը տարբեր ձևաչափով և ազդեցության արդյունավետությամբ ու աստիճանով է գործում իրավունքի տարբեր աղբյուրների համատեքստում: Այսպես, անգլոսաքսոնական իրավական համակարգի երկրներում իրավական սովորույթը՝ որպես իրավունքի աղբյուր, լայնորեն կիրառվում է վարչաիրավական հարաբերությունների, քաղաքացիաիրավական հարաբերություններից՝ գործարար շրջանառության հարաբերություններում: Մասնավորապես ճանապարհատրանսպորտային հարաբերությունները, մինչև պետության կողմից սանկցավորվելը կամ կանոնակարգվելը, գործել են սովորութային դաշտում: Պետությունը իրավական ուժ է տվել այդ սովորութային կամ այլ կերպ ասած՝ դրանք համարել է պետության հարկադրանքի ուժով ապահովված՝ դիտարկելով դրանք իրավակազմավորման փուլով անցած և հանրային շահի տեսանկյունից դրական նորմեր:

Անգլոսաքսոնական իրավական համակարգում իրավակազմավորման փուլի կարևորագույն և լայնորեն կիրառելի գործիք է նաև լոբբիստական կազմակերպությունների գործունեությունը, որոնց գործառություններն առնչվում են ոչ միայն տարբեր ազգային համայնքների, այլ նաև սոցիալական համայնքների

² Տե՛ս **Ruthers/Fischer/Birk**, *Rechstheorie*, 2018, Rn. 938:

գործունեությանը: Սակայն վերջիններիս գործունեությունն ակտիվորեն համադրվում է նաև ուղեղային կենտրոնների աշխատանքի հետ:

Իրավունքի աղբյուրի տեսակների առումով ՀՀ-ում կիրառելի է նորմատիվ իրավական ակտը, որի առնչությամբ իրավակազմավորման գործընթացի մեխանիզմները պահանջում են համալիր, արմատական և համակարգային փոփոխություններ: Իրավակազմավորման փուլի բացակայությունը ՀՀ-ում հանգեցնում է իրավակիրառման գործընթացում բազմաթիվ խնդիրների, որոնցից հիմնականներն են.

- ընդունված նորմերի կիրառելիության անհնարինություն, աննպատակահարմարություն, մի շարք դեպքերում առանց խախտման կիրառելիության անհնարինություն,

- իրավական ակտերի անհարկի հաճախականությամբ փոփոխման գործընթաց, որն իր հետ բերում է իրավական անկայունություն,

- իրավական ակտի բովանդակության և տառի անհամապատասխանություն, իրավական անորոշություններ և բացեր, կոլիզիաներ, դրա հետ կապված՝ նորմերի մեկնաբանման գործընթացի բարդություններ:

Վերջին խնդրի հետ կապված՝ նորմերի մեկնաբանման գործընթացում ՀՀ-ում ձևավորված պրակտիկան չի արտացոլում մեկնաբանման իրավական գործընթացի իրական բովանդակությունն ու տրամաբանությունը: Մասնավորապես՝ նորմերի մեկնաբանման նպատակը դրանց ժամանակակից ընկալումը պարզելն է, այն է՝ պետք է գտնել օրենքի այն նշանակությունը, որը իրավաստեղծ մարմինն ամփոփել է իրավական ակտի տեքստում: Այս գործընթացում ՀՀ-ում էական են հակասությունները իրավական ակտի տեքստի, նորմաստեղծ մարմնի կարգավորման մտադրության և որ ամենաէականն է՝ դրանց և հանրային պահանջմունքների անհամապատասխանության միջև: Լուծման հիմնարար բանալին դրանց համադրման իրավական մեխանիզմների կիրառելիությունն է:

Իրավակազմավորման գործընթացը սկսվում է քաղաքացու իրավագիտակցության ձևավորման գործընթացից և ավարտվում իրավական ակտի տեքստում հանրային կամքի իրավական ձևակերպումներով: Իրավագիտակցության ձևավորման գործում կրթական և իրավական դաստիարակության, իրավական մշակույթի ձևավորման հիմնախնդիրները կարող են արդյունավետություն ապահովել հանրության կրթական գործընթացների շրջանակներում: Հարկ է նշել, որ իրավագիտակցության ու իրավամտածողության ձևավորման և մակարդակի բարձրացման գործում հատկապես անգլոսաքսոնական համակարգի երկրներում էական աշխատանքներ են կատարվում ոչ միայն գիտակրթական համակարգերի միջոցով, այլև համայնքային կառավարման մակարդակում հանրային մասնակցայնության բարձր աստիճանի ապահովմանն ուղղված գործիքակազմի միջոցով, ինչպիսին խորհրդատվություններն են:

Իրավակազմավորման գործընթացի շրջանակներում էական է նաև հանրային կարծիքի հաշվառման, դրանց վերլուծության ու գնահատման և իրա-

վական ամրագրման գործիքակազմի ներդրումը: Գործընթացի ամբողջ նպատակը իրավաստեղծ գործընթացում հանրային պահանջմունքների առավելագույն հաշվառումն է և իրավական այնպիսի մեխանիզմների ձևավորումը, որը գործընթացը կդարձնի անշրջելի, կբարձրացնի իրավական ակտերի որակը, կիրառելիության շրջանակներում կնվազեցնի իրավախախտումների ռիսկերն ու ծավալները:

Իրավակազմավորման փուլի վերաբերյալ ուսումնասիրություններն ու առաջարկները պետք է հստակ պատասխանեն հետևյալ հարցերին.

1. իրավական կարգավորման ո՞ր ոլորտում ինչպիսի մեխանիզմներով և գործիքակազմով պետք է իրացվի իրավակազմավորումը,

2. ինչպիսի ամրագրում պետք է ունենա իրավակազմավորման փուլը՝ իրավական և սովորութային մակարդակներում:

Հարկ է արձանագրել, որ հիշյալ խնդիրների վերաբերյալ առաջարկներն էապես պայմանավորված են տվյալ պետության իրավական համակարգի զարգացման աստիճանով, հասարակության անհատական և կոլեկտիվ մակարդակներում իրավագիտակցության զարգացածության գործոնով: Ընդ որում, արդարացված չեն այն պնդումները, որ իրավագիտակցության ցածր աստիճան ունեցող հասարակություններում հանրությանը պետք է նորմաստեղծման գործընթացում ներառել հնարավորինս պասիվ աստիճանում իրավական ակտի նախագծի քննարկման միջոցով:

Իրավակազմավորման փուլում հանրային կարծիքի հաշվառման, վերլուծության, գնահատման գործընթացները տեղի են ունենում հետևյալ գործիքների կիրառմամբ՝ **ծանուցումների, խորհրդատվության, լոբբիզմի, ուղեղային կենտրոնների համալիր աշխատանքի միջոցով հանրության մեջ տեղի ունեցող գործընթացների վերաբերյալ տեղեկատվության վերլուծության, դրա գնահատման և իրավաստեղծ մարմիններին ազդակների փոխանցման եղանակով**: Հարկ է նշել, որ հասարակական հարաբերությունների տարբեր ոլորտներում կիրառվում է այդ մեխանիզմներից՝ տվյալ ոլորտի գնահատման առավելագույն և արդյունավետ տարբերակները:

Այսպես՝ հանրության անվտանգության, պաշտպանության ոլորտներում առավելագույն արդյունավետ մեխանիզմը ուղեղային կենտրոնների միջոցով աշխատանքն է, որի արդյունքում նաև հանրային մասնակցության ապահովմամբ վերլուծվում են պետության անվտանգային միջավայրի վերաբերյալ հասարակության սպասումներն ու ակնկալիքները, անվտանգությանը սպառնացող հանգամանքներին դիմագրավելու՝ հասարակության պատրաստվածության աստիճանը: Ըստ այդմ՝ փոխանցվում են այդ խնդիրները նաև այն մարմիններին, որոնք պետք է ընդունեն անվտանգության ոլորտի հիմնարար փաստաթղթեր: Ուղեղային կենտրոնների աշխատանքը կանտնակարգվում է պետության կողմից, սակայն դրանցում ներգրավվում են ոչ միայն պետական

համակարգի ներկայացուցիչներ, այլ նաև հանրային ներգրավվածություն ասպահովող ոլորտների ներկայացուցիչներ, առաջին հերթին՝ գիտակրթական և սոցիալական հետազոտությունների ոլորտներից:

Անվտանգության ոլորտում իրավակազմավորման գործընթացի հաջող դրսևորում է ԱՄՆ անվտանգային համակարգում նորմաստեղծ աշխատանքի մոդելը: Մասնավորապես՝ ԱՄՆ անվտանգության ոլորտի ռազմավարությունը՝ որպես իրավական փաստաթուղթ, և դրանից բխող իրավական ակտերը ձևավորվում են ազգային անվտանգության մարմինների համակարգված աշխատանքի արդյունքում, որն ըստ էության ընթանում է հետևյալ գործընթացով: Մասնավորապես՝ ճյուղային ազգային անվտանգության մարմինների գործունեությունը Սպիտակ տնից համակարգվում է հետևյալ ուղղություններով. Նախագահին առընթեր բարձրագույն խորհրդատվական մարմինը՝ ԱԱԽ-ն, մշակում է ազգային անվտանգության հիմնական դոկտրինալ ռազմավարությունները, մշակում է արտաքին, պաշտպանական անվտանգության միջանկյալ և օպերատիվ միջամտություն պահանջող հանձնարարականներ՝ դրանով իսկ ապահովելով ընդհանուր ռազմավարության ղեկավարումը: *Աշխատանքներն Ազգային անվտանգության խորհուրդն իրականացնում է ուղեղային կենտրոնների հետ խիստ համաձայնեցված ռեժիմով: Ուղեղային կենտրոնների աշխատանքներն իրացվում են հանրային տրամադրվածությունների և ակնկալիքների նյութականացման դաշտում:*

21-րդ դարում անվտանգության ոլորտում ապագայի կանխատեսման, պետության գործունեության տարբեր ոլորտներին վերաբերող արտաքին և ներքին քաղաքականության մշակման գործում առանցքային նշանակություն ունեն ուղեղային կենտրոնները: Խնդրի հետազոտող Փոլ Դիքսոնը մատնանշում է, որ անվտանգության մարմինների պրոֆեսիոնալ աշխատանքի ապահովման կարևորագույն գրավականներից մեկը ուղեղային կենտրոնների հետ համադրված աշխատանքն է: Նրանք իրականացնում են գործնական քաղաքական-իրավական փորձաքննություն, պատրաստում են վերլուծական նյութեր և հիմնարար աշխատություններ, այդ թվում՝ հանրային տրամադրությունների հիման վրա, իսկ այդ գործառույթներն իրացնելիս ինտենսիվ համագործակցում են հասարակության տարբեր շերտերի ներգրավվածությունն ապահովող կենտրոնների հետ, մասնավորապես՝ գիտակրթական հաստատություններ, սոցիալական ծառայություններ: Ինտելեկտուալ արտադրանքի բոլոր այս տեսակները տարբերվում են գլոբալ գործընթացների ռազմավարական տեսլականով, որը հիմնված է աշխարհում քաղաքականության և տնտեսության ոլորտում փոփոխությունների գործընթացներում քաղաքական և սոցիալտնտեսական ցանկալի արդյունքների հասնելու վրա: Հարկ է նշել, որ անվտանգության մարմինների և ուղեղային կենտրոնների համակարգված գործակցությունը սկսվել է Երկրորդ աշխարհամարտից հետո, երբ ձևավորվեցին

համակարգ-կազմակերպություններ, որոնց խնդիրը և հետազոտական առարկայական շրջանակը հանգում է նախ պետության և հասարակության միջև կապի ապահովմանը, ապա նաև՝ պետության, հասարակության արտաքին և ներքին քաղաքականության, դրա մշակման և իրականացման վերաբերյալ բազմաուղորտ հիմնախնդիրների ուսումնասիրությանն ու վերլուծությանը: Ընդ որում, հարկ է նշել, որ ուղեղային կենտրոնների համակարգաստեղծ աշխատանքի արդյունք պետք է համարել տարբեր պետություններում անվտանգության մարմինների կազմակերպական առումով դիվերսիֆիկացված գործունեությունը կամ այլ կերպ ասած՝ վերջիններիս գործունեության՝ տարբեր պետական և ոչ պետական մարմիններում ներգրավվածությունը: Վերոնշյալ մեխանիզմն ապահովում է անվտանգային ոլորտի իրավական քաղաքականության, այդ թվում՝ իրավական-ռազմավարական փաստաթղթերի ընդունման ոլորտում հանրային շահի արտացոլումը:

Լավագույն ուղեղային կենտրոնները, որոնք նպաստում են անվտանգության մարմինների ինստիտուցիոնալ կառուցակարգերի ձևավորմանը և զարգացմանը, անվտանգության ոլորտում տրամաբանված իրավական, հասարակական քաղաքականության իրականացմանը, ԱՄՆ-ի, Միացյալ թագավորության, Շվեդիայի ուղեղային կենտրոններն են:

ՀՀ-ում անվտանգության ոլորտում 2020 թ. հուլիսին ընդունված հիմնարար փաստաթուղթը՝ ազգային անվտանգության ռազմավարությունը, ընդունվել է առանց վերլուծական և հետազոտական կարողությունների իրացման: Ընդ որում, դրանում արտացոլված դրույթները փաստարկված չլինելու, անիրատեսական և ոչ պրագմատիկ ցանկությունների մակարդակից վեր չկանգնելու հանգամանքը, կանխատեսումային միջավայրում փորձաքննություն չանցնելու գործոններն իրենց զգացնել տվեցին ռազմավարության ընդունումից երկու ամիս անց սկսված և ՀՀ ու Արցախի համար ողբերգական ելք արձանագրած պատերազմում: Ընդ որում, դեռևս ռազմավարության նախագծի շուրջ ծավալված քննարկումների ժամանակ այս և այլ շատ հարցեր բարձրացվել են նաև տարբեր սուբյեկտների, այդ թվում նաև՝ ՔՀԿ-ների կողմից, որոնց պատասխանները տրվել են որևէ վերլուծություն և կանխատեսելիության ցուցանիշներ չպարունակող գեղեցիկ շարադրանքներով: Ռազմավարությունից բխող, աշխարհագրի ձևավորման իրավակարգավորումները, հարևան երկրների հետ հարաբերություններում կանխատեսումները ուղղակի ձախողվեցին պատերազմի փորձով: Սա ուղղակիորեն վկայում է այն մասին, որ հարաբերությունների կարգավորման հիմք հանդիսացող նույնիսկ ռազմավարական փաստաթղթերում բացակայում են հիմնավորող վերլուծությունները, տեղեկատվական բազաների հիմքով մշակված շտեմարանները, դրանցում արտացոլված տվյալների ազդեցության գնահատման կարողությունները նաև արհեստական բանականության ժամանակակից ռեսուրսների առկայության պարագայում:

Սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների կարգավորման դաշտում իրավակազմավորման իրացման արդյունավետ մեխանիզմը ծանուցումներն ու խորհրդատվություններն են: Այս առումով հատկապես ուշադրության է արժանի պետության ֆինանսական քաղաքականության իրականացման ոլորտում իրավակազմավորման գործընթացի բացակայությամբ պայմանավորված լրջագույն խնդիրները: Այսպես, գործարար միջավայրի բարելավման, հարկաբյուջետային քաղաքականության իրացման կարևորագույն սկզբունքներից է կանխատեսելիությունը, որը նյութականացվում է իրավական կանխատեսելիության միջոցով: Այս առումով չափազանց կարևոր է համապատասխան հասցեատերերին պետության քաղաքականության մասին իրազեկումը արդեն իսկ մտադրությունների փուլում, ինչից հետո միայն՝ տեղեկատվության վերլուծությունների հիման վրա նաև իրավաբանական ձևակերպումներին ձեռնամուխ լինելը: Վառ օրինակ է գույքահարկի դրույքաչափը կտրուկ բարձրացնելու վերաբերյալ գործող իրավակարգավորումը: Ընդ որում, թվացյալ պատկերն այն է, որ դրանով ապահովվում է սոցիալական արդարությունը՝ հաշվի առնելով գույքի արժեքը, գտնվելու վայրի գոտիականությունը և այլն: Սակայն իրականում կարգավորումն ազդում է նաև բիզնես ոլորտի վրա, քանի որ գույքահարկի դրույքաչափը ընդհուպ հինգ անգամ բարձրացել է նաև հասարակական նշանակության գույքի նկատմամբ: Այն շղթայականորեն հանգեցրել է նաև ապրանքների և մատուցվող ծառայությունների գների բարձրացման, սպառողների նյութական վիճակի վատթարացման: Չբացառելով գույքահարկի դրույքաչափի բարձրացման հնարավորությունը՝ հարկ է արձանագրել, որ նման կտրուկ բարձրացումը որևէ կերպ իրավական և տնտեսական հիմնավորումներ չունի: Ավելին, նշվածի միակ պատճառը պետական գանձարանում թերհավաքագրումն է և նաև այդ եղանակով ճեղքերը փակելը: Նմանատիպ քաղաքականություն իրականացվել է նաև հարկային օրենսդրության տարբեր ուղղություններում, ինչպես օրինակ՝ ակցիզային հարկի հարկման դաշտ լրացուցիչ ապրանքներ ներառելու վերաբերյալ 1990-ականներին ՀՀ կառավարության կողմից ձեռնարկված քայլերը: Հանուն ճշմարտության պետք է նշել, որ զգալով աճող դիմադրությունը և գործարարների ներկայացրած հիմնավոր վերլուծությունները այդ քաղաքականության արդյունքում տնտեսության մեջ կանխատեսվող բացասական հետևանքների վերաբերյալ՝ կառավարությունը հրաժարվեց այդ քաղաքականության իրականացումից: Եվ դա պատերազմական իրավիճակում, երբ պետության համար ֆինանսական սուղ միջոցների պայմաններում լրացուցիչ միջոցների ներգրավումը հրամայական էր: Սա ևս մեկ ապացույց է այն բանի, որ իրավանդների ձևավորմանը պետք է նախորդի վերլուծական աշխատանքը: Վերլուծական տվյալների բացակայությունը հնարավորություն է ընձեռում իշխանության մարմիններին նաև չարաշահել դիրքը՝ նաև խմբային շահերից ելնելով, ինչպես օրինակ՝ հարկային արտոնությունների իրավակարգավորումների պարագայում: ՀՀ-ում հարկային արտոնությունները տարբեր սուբյեկտների շնորհիվում

են ՀՀ կառավարության որոշումներով, և այդ ցանկում ընդգրկված են նաև խոշոր գործարարներին պատկանող ընկերություններ: Առկա չէ որևէ տնտեսաիրավական վերլուծություն ՀՀ կառավարության վերոնշյալ որոշումներում, թե ինչպես դա կարող է ազդել տնտեսական մրցակցության վրա, երբ ի սկզբանե ստեղծվում են անհավասար պայմաններ՝ նաև ներդրումների չափից կախված՝ դրանով իսկ փոքր բիզնեսին դնելով անհավասար պայմաններում:

Իրավակազմավորման փուլի բացակայության, հանրային իշխանության կողմից սուբյեկտիվ որոշումների կայացման հաջորդ դաշտը վարչարարությանն առնչվող իրավակարգավորումներն են: Օրինակ՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածում 2020 թ. նախաձեռնված փոփոխությունը, համաձայն որի՝ հայցի հարուցումը բավարար չէ վարչական ակտի գործողությունը կասեցնելու համար և անհրաժեշտ է լրացուցիչ միջնորդություն: Փաստաթղթի հեղինակ Էկոնոմիկայի նախարարությունը հիմնավորումներում նշել է, որ նշված փոփոխությունը կձեռքբերի ներդրողներին խոչընդոտներից³: Փոփոխությունից հետո, սակայն, ներդրումների դիմամիկան չի փոխվել, իսկ դատարանների ծանրաբեռնվածությունն աճել է: Ընդ որում, փոփոխությունը դատարաններին կանգնեցրել է անլուծելի խնդրի առջև: Չլինելով քաղաքաշինության ոլորտի մասնագետներ՝ դատավորները չեն կարողանում կողմնորոշվել վարչական ակտի գործողությունը կասեցնելու հարցում և կայացնում են «կամայական» որոշումներ: Մա ևս մեկ անգամ նշանակում է, որ խնդրի լուծումը հիմնավորված չէ փաստական տվյալների վերլուծությամբ, անհրաժեշտության գնահատմամբ, սոցիալական տարբեր խմբերի, հարաբերության բոլոր մասնակիցների կարիքների ուսումնասիրությամբ:

Իրավակազմավորման փուլի իրացման կարևոր գործիքակազմ է նաև լոբբիստական կազմակերպությունների գործունեությունը: Վերջիններս պետության կողմից ծրագրվող ոլորտային քաղաքականության վերաբերյալ տեղեկատվության տրամադրման կամ ծանուցումների հիման վրա էապես նպաստում են հետադարձ կապի ապահովմանը: Բացի այդ, լոբբիստական կազմակերպությունները կարող են ներկայացնել նաև հասարակական հարաբերությունների իրավակարգավորման անհրաժեշտության վերաբերյալ իրենց նախաձեռնությունները: Օրինակ՝ ԱՄՆ նահանգային կառավարման մակարդակում օրենսդիր մարմնին իրավական նախաձեռնություններ ներկայացնելու իրավունք ունեն նաև քաղաքացիները, որոնց էապես օժանդակում են նաև լոբբիստական կազմակերպությունները: Սակայն մինչև այդ համայնքի շրջանակներում իրավակազմավորման դաշտում իրականացվում է բավականին բարդ ու ծավալուն աշխատանք և արդյունքում միայն նյութականացվում է իրավական ակտի նախագծի տեսքով⁴:

³ Փոփոխությունը կատարվել է քաղաքաշինության ոլորտում խոշոր կառուցապատողների և Երևան քաղաքի նախկին գլխավոր ճարտարապետ Ա. Մեսյանի լոբբիստական աշխատանքի արդյունքում:

⁴ Տե՛ս <https://www.scitepress.org/Papers/2018/100525/100525.pdf>, վերջին մուտք՝ 02/12/2023թ.

АЙК МАРТИРОСЯН – Концептуальные вопросы необходимости этапа правового формирования и предпосылки для реализации в РА. – Повышение качества правовых норм оказывает существенное влияние на процесс формирования стратегического и программного государства через повышение качества жизни представителей общества, комфорт жизни, развитие правосознания. С точки зрения реализации поставленной цели важно разработать и внедрить инструменты и содержательные предложения, которые приведут к повышению качества правовых норм. Первостепенное значение в этом вопросе имеет обеспечение широкого общественного участия в процессе формирования правовых норм, внедрение реальных и реалистичных механизмов, учитывающих лучший зарубежный опыт, локализирующих его под местные условия и общественные запросы. Особого внимания заслуживает правовое формирование как первичный этап нормотворчества, который по содержанию представляет собой совокупность шагов по изучению общественных запросов, мнений, позиций, анализа, оценки, формирования общественного мнения, то есть совокупность шагов повысить правовую грамотность. Законотворческий этап протекает в разном формате, с разной эффективностью и степенью влияния в контексте разных источников права. Так, в странах англосаксонской правовой системы правовой обычай как источник права широко используется в административно-правовых отношениях от отношений гражданско-правового характера до отношений делового оборота. Следует отметить, что в англосаксонской правовой системе важнейшим и широко применимым инструментом этапа законотворчества является также деятельность лоббистских организаций, деятельность которых связана не только с деятельностью различных национальных сообществ, но и деятельности социальных сообществ. Однако деятельность последних активно сочетается с работой мозговых центров.

Ключевые слова: *нормотворчество, лоббирование, мозговой центр, легитимность, социальность, правосознание, система безопасности*

HAYK MARTIROSYAN – Conceptual Issues of the Necessity of the Legal Formation Stage and the Prerequisites for Implementation in the RA. – Improving the quality of legal norms has a significant impact on the process of forming a strategic and programmatic state through the improvement of the quality of life of society representatives, the comfort of life, and the development of legal awareness. From the point of view of the realization of the goal, it is important to develop and implement the tools and substantive proposals that will lead to the improvement of the quality of legal norms. Ensuring broad public involvement in the process of forming legal norms, introducing real and realistic mechanisms that will take into account the best foreign experience, localizing it to local conditions and public demands, is of primary importance in this matter. Legal formation deserves special attention as the primary stage of rule-making, which in terms of content is the set of steps for the study, analysis, evaluation, public opinion, public demands, opinions, positions regarding the formation of public opinion, that is, the set of steps to raise legal awareness. The law-making phase operates in a different format and with the effectiveness and degree of influence in the context of different sources of law. Thus, in the countries of the Anglo-Saxon legal system, legal custom as a source of law is widely used in administrative and legal relations, from civil law relations to business circulation relations. It should be noted that in the Anglo-Saxon legal system, the most important and widely applicable tool of the law-making phase is also the operation of lobby organizations, whose operations are related not only to the operation of different national communities, but also to the operation of social communities. However, the activity of the latter is actively combined with the work of brain centers.

Key words: *Law making, lobbying, brain center, legitimacy, sociality, legal awareness, security system*